

9. Шиян Л. Особливості формування земельних володінь князів Вишневецьких у XVI – першій половині XVII ст. / Л.Шиян // Ніжинська старовина. – 2011.- с. 38-42.
10. Ярема Вишневецький // Козюра І. В. Історичні силуети: нариси. – Полтава: АСМІ, 2010. – с. 113-170.

* * *

УДК 272/273(091)(477.53)

М. Кобиляцький, Г. Супрун

ІСТОРІЯ ХРЕСТОВОЗДВИЖЕНСЬКОГО КАТОЛИЦЬКОГО ХРАМУ В МІСТІ ПОЛТАВА

У статті проаналізовано особливості становища католицьких громад Полтавщини, встановлено причини будівництва костелів І. Вишневецьким, вказано на відродженні Римо-католицької церкви у ХІХ ст. та будівництві Хрестовоздвиженського католицького храму у Полтаві.

Ключові слова: католицизм, РКЦ, костел, храмове будівництво, політика, Полтавщина.

Католицькі громади на Полтавщині з'явилися після поширення на терени краю влади адміністрації Речі Посполитої в другій половині XVI – першій половині XVII ст. Вважається, що особливо сприятливі умови для існування католицької громади склалися у Лубенській державі князя Ієремії Вишневецького. За поширеним стереотипом, князь, як «войовничий католик», будував костьоли, допомагав кляшторам, фінансував релігійні місії. Проте історичні джерела свідчать, що крім бернардинського кляштора в Лубнах, побудованого 1635 р., та Михайлівського костьола інших католицьких культових споруд у Вишневецьчині не існувало.

Повідомлення про будівництво католицьких костьолів у Ромнах, Лохвиці, Хоролі, наведені у книзі П. Куліша «Отпадение Малороссии от Польши», видатний український учений Олександр Лазаревський характеризував як «більш ніж сумнівні». По-перше, вважав історик, це завадило б Ієремії приваблювати нових поселенців у свої маєтки, особливо після придушення козацько-селянських виступів 1837–1838 рр. По-друге, «по-видимому, не для кого було їх строить, так как католиков в Лубнах много быть тогда не могло, кроме «дворни» Вишневецького, разных его

старост и прочих слуг»[2]. Придушивши повстання Я. Острянина, князь обмежився відбудовою зруйнованих хлопами Михайлівського костьола й бернардинського кляштора.

Пізніше, в розпалі боротьби з Хмельниччиною, І. Вишневецький збирався у випадку перемоги обернути своє Задніпров'я на католицьку й полонізовану територію. У своєму заповіті, написаному напередодні битви під Берестечком, І. Вишневецький жалував отцям-єзуїтам 60 тис. злотих на фундацію колегії в Ромнах, закликаючи «терни недовірства, відщепенства світлом і трудом професії своєї викоріювати, науками молодіж тамтешніх обивателів і дітей слуг моїх оздоблювати»[2]. Таку ж суму князь відписував лубенським отцям-бернардинам на відновлення зруйнованих костюлу й монастиря та будівництво шпиталю при костюлі в Лубнах для утримання убогих, поранених і покалічених на війнах, причому до шпиталю мали прийматися лише католики. Звертає на себе увагу і вимога князя, аби заупокійна служба по ньому була відправлена «звичайно ж, за церемоніалом церкви римської».

Католицизм на Лівобережжі був знесений в ході Хмельниччини. Католиків, які не встигли втекти, винищено, культові будівлі зруйновано.

Римо-католицька церква відновила свою діяльність на Полтавщині аж у ХІХ ст. Найбільші католицькі громади існували в м. Кременчуці, Полтаві.

На відміну від православних храмів Полтави, про котрі в історичних джерелах є численні письмові свідчення та іконографічні матеріали, римо-католицький костюл міста свідомо чи несвідомо такою інформацією обійдений. Про його існування не згадують численні полтавські дослідники, його зображення обмежені однією фотографічною поштовою листівкою початку ХХ сторіччя. Правда, костюл позначено практично на всіх планах Полтави дожовтневої доби, але про католицьку громаду Полтави та її храм не згадують ні П. Бодяньський, ні І. Павловський, ні Л.Падалка. Лише у В. Бучневича в його «Записках о Полтаве и ее памятниках», виданих у Полтаві в 1902 році, ми читаємо: «Римско-католическая церковь, в честь воздвижения честного и животворящего креста Господня, находится на Сретенской улице. Закладка ее произведена 27 сентября 1852 года на месте, купленном, с Высочайшего разрешения Императора Николая I-го, последовавшего в 8 день июня 1852 г., у коллежского советника Казимира Осиповича Поллевича. Окончательно построена и освящена 12 июня 1859 года. Построена она при главком участии тайного советника графа Якова Осиповича Ламберта († в 1855 году), ксендза Гялимского, бывшего первым настоятелем этой церкви, и добровольные пожертвования прихожан. До построения этой церкви, с 1843 по 1851 год, служение происходило в нанятом помещении

бывшего дома училища садоводства, принадлежащего ныне Полтавскому институту благородных девиц»[3]. Майже телеграфним рядком згадує костюл у своєму путівнику по Полтаві на 1909 р. М. Дохман: «Римско-католический костел основан в 1859 году. Находится по Сретенск. ул. Настоятель И. Н. Кухарский»[3]. Часткову відповідь на питання, чому переважна більшість істориків та дослідників Полтави ХІХ–ХХ століть обходила увагою неординарну сакральну споруду Полтави, ми знаходимо у Л. Падалки: «Самыми выразительными историческими памятниками в Полтаве являются ее старинные храмы. Высокое религиозное настроение народных масс в ту пору казачества, питающееся народной борьбой в ответ на напор католичества, – такое настроение народных масс на Украине внушило и церковным зодчим настроение той эпохи борьбы за веру». Саме через ці обставини римо-католицька громада Полтави напевно не була численною навіть на початку цивілізованого ХІХ сторіччя. Лише в його середині кількість громадян Полтави римо-католицького сповідання зросла до тих розмірів, коли найняте для богослужінь приміщення училища садівництва перестало задовольняти їх потреби.

На початку 1850-х років помічником губернського архітектора Семко-Савойським було виконано проект на побудову римо-католицької каплиці в Полтаві. Цей проект 23 червня 1852 року був розглянутий Полтавською губернською будівельною та дорожньою комісією на чолі з цивільним губернатором Миколою Іллічем Ознобишиним «і знайдений складеним відповідно правилам архітектури».

Проектом передбачалося вирішення храму у вигляді класичної однонавної римської базиліки на високому цоколі, з двосхилим дахом. Кути розімкненого фронтона, прикрашеного аркатурним поясом, підтримувалися трійчастими уступчастими пілястрами з капітелями коринфського ордеру. Вхідні двері облямовувалися невеликим порталом з двосхилим фронтоном. Обабіч дверей були розташовані два подвійних аркових вікна, прикрашених коринфськими напівколонками. Над вхідним порталом проектом передбачалося влаштування великого круглого вікна-рози.

У плані храм було розчленовано інтер'єрними пілястрами на п'ять поперечних нав, перекритих хрещатими, ледь помітно стрілочастими склепіннями. Передня (західна) поперечна нава вміщала невеликий нартекс, обабіч котрого передбачалися приміщення зі сходами на хори другого ярусу. У цих же приміщеннях влаштовувалися дві печі опалення головної зали храму.

Задня (східна), розділена на три частини нава, вміщала по центру пресбитеріум (місце для священників та вівтаря), який тригранною

прибудовою виступав за межі прямокутного плану храму. Обабіч пресбітеріуму були розташовані два приміщення ризниць із печами опалення.

Бічні фасади храму за проектом мали п'ять подвійних вікон, декорованих аналогічно вікнам західного фасаду та розмежованих пілястрами коринфського ордеру. Фронтон західного фасаду було увінчано хрестом на земній кулі, встановленому на декоративному п'єдесталі.

За зовнішніми габаритами костюл мав розміри близько 24 метрів у довжину та 12 метрів у ширину. Його проектна висота від рівня землі до верху фронтона становила трішки більше 14 метрів.

Закладина костюлу на ділянці, що була розташована на розі вулиць Новосадової та Стрітенської (нині Короленка та Комсомольської), відбулися 27 вересня 1852 року. Будувався він досить довго – майже сім років і був освячений лише 12 червня 1859 року. Під час будівництва проект було помітно відкореговано. Костюл став дещо вищим та стрункшим.

Костюл був діючим до 1936 року, коли за рішенням влади його було закрито. У 1937 році римо-католицький Хрестоздвиженський костюл Полтави спіткала така ж трагічна доля, як і переважну більшість християнських храмів Полтави – його було знищено. У повоєнні роки на ділянці колишнього римо-католицького костюлу було побудоване медичне училище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Римо-католицький Хрестоздвиженський костюл в Полтаві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.is/f9ck#selection-75.0-75.53>.
2. Римско-католический Крестовоздвиженский костел в Полтаве [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://histpol.pl.ua/ru/biblioteka/ukazatel-po-nazvaniyam?id=7925>.
3. Хрестоздвиженський костюл [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://histpol.narod.ru/culture/religion/i349-09.htm>.
4. Хрестоздвиженський костел (Полтава) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.wikiwand.com/uk/Хрестоздвиженський_костел_\(Полтава\)](http://www.wikiwand.com/uk/Хрестоздвиженський_костел_(Полтава)).
5. Хрестоздвиженський костел (Полтава) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Хрестоздвиженський_костел_\(Полтава\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Хрестоздвиженський_костел_(Полтава)).

* * *